

DION IZ PRUZE: OLIMPIJSKI GOVOR*

PREVEDLA ŽIVA BORAK

(1) Se zgodovina res ponavlja, če uporabim znani izrek, mogoče, in me je tudi pri vas doletela čudna in protislovna usoda sove? Sova namreč ni nič pametnejša od drugih ptic niti lepša po zunanosti, ampak je takšna, kakršno jo poznamo, ko se žalostno in nič kaj prijetno oglašajo in ji naokrog sledijo druge ptice. Ko jo namreč le zagledajo, bodisi ko posedajo v bližini, bodisi ko jo obletavajo, prezirajo – tako se mi zdi – njeno preprostost in šibkost. In vendar ljudje pravijo, da ptice občudujejo sovo.

(2) Zakaj pa raje ne gledajo in občudujejo pava, ki je tako lep in pisan, pa še dviguje in razkazuje pernat okras, kadar se šopiri pred samico z nazaj zavihanim in na vse strani razprostrtim repom, podobnim lepemu gledališču¹ ali kakšni sliki, ki prikazuje z zvezdami okrašeno nebo; čudovit tudi po barvi, ki je najbližje mešanici zlate in temnomodre, na vrhovih peres pa, kot bi bila na njih očesa ali nekakšni prstani, sodeč po obliki in (3) drugih podobnostih. Dalje, če želiš še kaj več, opazuj lahkotnost peresja: kot bi ne imelo teže in kot bi njegova dolžina ne bila nadležna. V sredini perjanice se prav počasi in mirno ponuja občudovanju in se obrača kot v sprevodu. Kadar pa hoče presenetiti, trese perjanico in ustvarja prijeten zvok, kot lahen veter, ki stresa gosto zarasel gozd.

Toda ptice nočejo gledati pava, ki se ponaša z vsem tem, in se (4) ne zmenijo za petje slavčka, ki vstaja zarana. Tudi laboda ne pozdravljajo zaradi glasbe, niti kadar v srečni starosti poje poslednjo pesem, kot bi užival v starosti, in slovesno doni, zaradi veselja in ker je pozabil na težave v življenju, in se obenem – tako se zdi – brez žalosti spremlja proti brezskrbni smrti – niti tedaj se ne zbirajo ptice, očarane nad napevom, na bregu kakšne reke ali na širni livadi, na čisti obali jezera ali kakšnem malem cve-točem rečnem otočku.

(5) Kajti tudi vi – čeprav imate toliko prijetnih prizorov, toliko ušesom prijetnih stvari: spretni govorniki, nadvse prijetne pisce v vezani in nevezani besedi, pa tudi mnoge učenjake, ki so kot pisani pavi in se s svojimi učenci in s svojo slavo dvigajo kakor s krili – tudi vi torej prihajate k meni in želite poslušati mene, ki nič ne vem in

* *Dio Cocceianus*, kasneje imenovan *Chrysostomus* (ok. 40/50–110), govornik in filozof iz Pruze v Bitiniji, ki mu pripisujejo 80 govorov. Olimpijski ali 12. govor je imel v času iger leta 97 n. št. pred Zevsovim svetiščem v Olimpiji, v katerem je stal tudi velikanski Zevsov kip iz zlata in slonovine. Njegov avtor je bil Fidijs, ki se mu v pričujočem govoru posveča tudi Dion.

¹ Podobnost oblike razprostrtega repa in gledališča, ki je polkrožna.

tudi ne trdim, da bi kaj vedel; ali torej vaše vneme ne primerjam upravičeno s tistim, kar se tako rekoč po božanski volji dogaja sovi? (6) Zaradi te volje je bila, pravijo, ptica ljuba tudi Ateni, najlepši in najmodrejši med bogovi, in tudi pri Atencih je sova dosegla Fidiijevo umetnost; on je ni imel za nevredno in jo je posvetil boginji, ljudstvo je temu pritrdilo, Perikla in sebe pa je, kot pravijo, skrivaj upodobil na ščitu boginje.

Še na misel pa mi ne pride, da bi to imel za sovino naključno srečo, razen če nemara (7) poseduje neki večji razum. Menim, da je zaradi tega tudi Ezop napisal zgodbo, kjer je bila sova modra in je, ko je začel rasti hrast, svetovala drugim pticam, naj tega ne dopustijo, ampak naj ga na vsak način uničijo; da bo namreč iz njega nastala snov, ki ji ne bo moč ubežati in na katero se bodo ujele. In ko so ljudje posejali lan, je spet velela pobrati tudi to seme, (8) češ da ne bo v njihovo korist. In tretjič je, ko je videla nekega lokostrelca, napovedala tole: »Ta mož vas bo prehitel s pomočjo vaših lastnih peres in bo, čeprav sam hodi peš, nad vas poslal krilate puščice.«

Ptice pa niso verjele njenim besedam; imele so jo za nerazumno in rekle, da je nora. Kasneje, ko so vse to izkusile, pa so se ji čudile in jo imele za resnično najbolj modro. Zato prihajajo k njej, kadar se pojavi, kot k tisti, ki vse ve. Ona pa jim ne svetuje ničesar več, ampak le še tarna.

(9) Morda ste torej prejeli kakšno resnično besedo in koristen nasvet, ki ga je Filozofija dala prejšnjim Grkom, le da ga tedaj še niso razumeli in spoštovali; današnji Grki pa se ga spomnijo in prihajajo k meni zaradi moje podobe in spoštujejo Filozofijo kakor sovo, čeprav je v resnici brez glasu in prikrajšana za govor. Sam se gotovo zavedam, da nisem prej povedal ničesar, kar bi bilo vredno truda, in da tudi zdaj ne znam (10) nič več od vas. Obstajajo pa drugi modri in sploh blaženi možje, in če želite, vam bom povedal kaj o njih in vsakega predstavil z imenom. Menim namreč, da je, pri Zevsu, koristno že samo to, da poznamo modre, sposobne in vsevedne može. Če bi se jim namreč želeli pridružiti in zanemarili vse drugo – starše, domovino, svetišča bogov in grobove prednikov – in jim sledili, kamor bi pač vodili, ali ostali tam, kjer bi se nastanili, bodisi v Ninovem ali Semiramidinem Babilonu, bodisi v Baktrah, Suzah, Palibotrah ali v kakšnem drugem slavnem in bogatem mestu, in jim dali denar ali jih kako drugače (11) podkupili, bi bili bolj srečni od sreče same. Če pa tega sami nočete, ker se izgovarjate na svojo naravno zmožnost, revščino, starost ali šibkost, tega vendar ne odrekate sinovom in jim ne odvzimate največjega dobrega, ampak jih izročate njim, če jih hočejo, in jih prepričujete in na vse načine silite, če jih nočejo, da bi bili dovolj dobro vzgojeni in postali učeni ter bi jih omenjali pri vseh Grkih in barbarih, ker bi se odlikovali po vrlini, slavi, bogastvu in malodane vsaki spretnosti. Pravijo namreč, da bogastva ne spremljata le vrlina in slava, ampak da tudi vrlino nujno spremlja bogastvo.

(12) To vam prerokujem in svetujem vpricho tegale boga, ker me vodi dobrohočnost in naklonjenost. Menim pa, da bi bila moja dolžnost najprej prepričati in spodbuditi samega sebe, če bi mi telo in starost to dopuščala; ker pa sem pretrpel veliko

hudega, je nujno, da najdem, če bo le mogoče, kakšen tako rekoč od starejših zavržen in še cel ostanek modrosti, v želji po boljših in še živečih učiteljih.

Povedal pa vam bom še nekaj drugega, kar sem doživel in v čemer sem ravno takšen kot sova, čeprav vam bo šlo (13) ob teh besedah na smeh. Kakor namreč ona sama nima nobene koristi od tistih, ki priletijo k njej, pa je sama za ptičarja najkoristnejša stvar od vsega, kar ima; ni mu namreč treba metati hrane ali posnemati glasu, ampak mora samo pokazati sovo, in imel bo veliko množico ptic. Tako tudi jaz nimam nobene koristi od naklonjenosti množice. Ne sprejemam namreč učencev, saj vem, da jih nimam ničesar naučiti, ker tudi sam ničesar ne znam; da pa bi lagal in jih zavajal z obljubami, takega poguma nimam. Če pa bi bil v družbi sofista, bi mu bil v veliko pomoč, ko bi zbiral množico zanj, nato pa bi mu dovolil, da razpostavi plen, kot bi hotel. Ne vem, zakaj me nihče od sofistov ne vzame k sebi in zakaj me ne gledajo radi.

(14) Skoraj prepričan sem, da mi verjamete, ko govorim o svoji neizkušenosti in nespretnosti – jasno zaradi lastnega znanja in razumnosti. Dozdeva pa se mi, da bi lahko verjeli ne le meni, ampak tudi Sokratu, ki je v svoj zagovor v nasprotju z vsemi drugimi zatrjeval, da nič ne ve. Dozdeva pa se mi tudi, da bi imeli za modre in blažene Hipija, Polosa in Gorgija, od katerih je vsak najbolj spoštoval samega sebe in se čudil samemu sebi. (15) Kljub temu pa vam vnaprej povem, da ste, ker vas je pač toliko, želeli slišati moža, ki ni ne lepe ne močne postave in je že odslužil večji del življenja, moža, ki nima učencev in ne obljublja nobene veščine in znanja, niti ugledne niti manj cenjene, ne preroške ali sofistične, niti govorniške umetnosti ali umetnosti prilizovanja, moža, ki ni več pisec in se ne ukvarja z nobenim pohvale in truda vrednim delom, ampak ima samo dolge lase.

Ako pa obhaja vas misel le-ta, da je bolje in lepše,²

(16) moram to storiti in se potruditi po svojih zmožnostih. Vendar pa ne boste slišali besed, kakršne bi slišali od koga dandanašnji, ampak veliko preprostejše in bolj nenavadne, kakršnim ste pač priča zdaj. Sploh mi morate dovoliti, da sledim vsaki misli, ki me obide, in se ne smete jeziti, če se bo zdelo, da tavam v besedah, kot potepuh, kakršen sem v preteklosti v resnici bil, ampak mi morate prizanesti, kot da poslušate neizkušenega in klepetavega moža.

Ravno sem namreč prehodil zelo dolgo pot naravnost od Istra in dežele Getov ali Mizijcev, kot jim (17) v skladu z današnjim poimenovanjem pravi Homer. Nisem prišel kot trgovec z denarjem ali kot eden od nosilcev prtljage ali volarjev v službi legije; tudi nisem potoval kot poslanec zavezniške vojske ali kake druge častne odprave, katere člani molijo samo z ustnicami;

² Homer, *Odiseja* 1.376. Prev. Anton Sovre.

nag je, brez šlema in ščita, še sulice nima pri roki³

(18) in brez vsakršnega drugega orožja, tako da sem se čudil, da so prenašali pogled name; ne znam namreč jahati in nisem izurjen strelec ali hoplit, ne suličar ali metalec kamnov med lahko oboroženimi ali neoboroženimi; poleg tega nisem bil sposoben sekati dreves ali kopati jarka ali nenehno oziraje se kositi trave s sovražnikovega travnika, ne postaviti šotora ali palisade, kot nekateri, ki niso večši vojskovanja in sledijo legijam (19) kot pomočniki – nesposoben v vseh teh stvareh sem prišel med može, ki niso bili neumni, pa tudi niso imeli časa, da bi poslušali govore, bili pa so napeti in vznemirjeni kot tekmovalni konji pred štartno linijo, ki se komaj zadržujejo in nestrpni tolčejo s kopiti ob tla od vznemirjenosti in vneme. Tam je bilo vsepovsod videti meče, oklepe in sulice, vse je bilo polno konj in orožja, vse polno oboroženih mož. Med takšnimi sem se edino jaz zdel povsem brezskrben (20) in silno miroljuben opazovalec boja. Bil sem v slabšem telesnem stanju in sem jih prekašal v starosti; nisem nosil zlatega žezla niti svete obveze kakega boga na čelu, ko sem po nujni poti prišel v tabor, ne zato, da bi rešil hčer,⁴ ampak ker sem želel videti može med bojem, ene za nadvlado in moč, druge pa za svobodo in domovino. Tedaj sem se, ne ker bi se ustrašil – naj nihče ne misli tega –, ampak ker sem se spomnil neke stare obljube, obrnil k vam, vedno prepričan, da so božje zadeve boljše in pomembnejše od človeških, kakršnekoli že so.

(21) Bi bilo torej za vas bolje in prijetneje, da ob tej priliki povem kaj o tamkajšnjih stvareh, o velikosti reke, o naravi dežele ali temperaturi v različnih letnih časih in o rodu tamkajšnjih ljudi, pa še o njihovem številu in bojni pripravljenosti, ali pa naj se raje lotim starejše in pomembnejše zgodbe o tem bogu, (22) pri katerem smo zdaj? Ta je namreč skupni kralj, pa tudi vladar in oče ljudi in bogov, celo gospodar vojne in miru, kot se je že prej zdelo izkušnim in modrim pesnikom – pogledjmo, če smo zmožni opevati njegovo naravo in moč v kratkem govoru, ki ne bo vreden svoje teme, četudi bi govorili samo o teh dveh stvareh.

(23) Moram potemtakem začeti po zgledu Hezioda, dobrega in Muzam ljubega moža, ki si po premisleku ni upal začeti pesnitve iz samega sebe, ampak poziva Muze, naj pripovedujejo o svojem očetu? Ta pesem Muzam je v vsakem oziru bolj primerna, kot pa da bi naštevali tiste, ki so šli nad Trojo, in po vrsti vse veslaške klopi,⁵ čeprav je večina mož sploh neznana. In kateri pesnik je boljši in pametnejši od tistega, ki kliče za pomoč svojemu delu nekako takole:

(24) Muze pierijske ve, ki s pesmijo slavo delite,
pridite, Zevsu slavite, zapojte o svojem očetu,

³ Homer, *Iliada* 21.50. Prev. Anton Sovre.

⁴ Kot to stori svečenik Hriz na začetku Iliade (1.12–21), ko pride v tabor odkupit hčer Hrizejdo, ki je kot plen pripadla Agamemnonu.

⁵ Kot v katalogu ladij v drugem spevu Iliade (2.494–759).

velikem Zevsu! Po volji njegovi ljudje umrljivi
slavni so ali pozabljeni, znani vsem ali neznani.
On lahko moč nakloni, in močnim lahko jo odvzame,
misli ošabne poniža, lahko ponižne poviša,
kar je krivo, zravna, in kar je pokončno, upogne.
Zevs, siloviti gromovnik, ki biva v najvišjem domovju.⁶

(25) Razmislite torej, otroci Elejcev, in povejte, ali sta ta nagovor in ta pesem primerna za ta zbor; vi ste namreč vladarji in voditelji te svečanosti, vi ste eforji in varuhi tukajšnjih besed in dejanj. Ali pa morajo biti tisti, ki so prišli sem, zgolj opazovalci drugačnih, kajpada prekrasnih in silno znamenitih prizorov, še najbolj pa čaščenja boga in njegove resnično blažene podobe, ki so jo dali izdelati vaši predniki z velikanskimi stroški in jo posvetili in s tem dosegli višek umetnosti in ki je od vseh kipov na svetu najlepša in najljubša bogovom; zgled za to podobo je, pravijo, Fidija našel v Homerjevi pesnitvi, kjer Zevs z majhnim migljajem (26) obrvi strese ves Olimp, kot sam najbolj jasno in prepričljivo pravi v svojih verzih:

Reče in nagne do nje temačne obrvi Kronion,
v slapu uspo se na lica ambrozijski kodri vladalcu
z glave nesmrtni in glej: zaziblje se silni Olimpos.⁷

Ali pa moramo tudi skrbneje premisliti o tem, namreč o pesnitvah in spomenikih, in preprosto, če obstaja kaj takšnega, kar tako rekoč ustvarja in oblikuje človeško predstavo o božanskem, kot ta trenutek pri predavanju filozofa?

(27) Predstava in misel o naravi bogov sploh, še najbolj in predvsem pa o naravi vladarja vsega, ki je skupna vsemu človeškemu rodu, enako Grkom in barbarom, in ki je nujna in vsajena v vsako razumno bitje in nastaja po naravi, brez pomoči človeškega učitelja in mimo spletk mistagoga; ta predstava je prodrla k nam, razodela človekovo sorodstvo z bogovi in mnoge dokaze resnice, ki starodavnim ljudem niso dovolili, da bi zaspali in zanemarili bogove. (28) Ker se torej oni niso naselili daleč stran od božanskega ali sami zase zunaj njega, ampak so zrastle v sami sredini tega, ali še bolje, skupaj z njim, in so se ga na vse načine držali, niso mogli dalj časa ostati nevedni, zlasti ker so od njega prejeli razum in umevanje, ker so bili od vseh strani obsijani z božanskimi in mogočnimi prikaznimi neba in zvezd, pa sonca in lune, in so podnevi in ponoči srečevali pisane in raznovrstne podobe, opazovali neverjetne prizore in poslušali raznovrstne glasove vetrov in gozdov, pa rek in morja in celo krotkih in divjih živali, sami pa so ustvarjali najprijetnejši in najrazumljivejši zvok in bili zadovoljni s ponosom in razumnostjo človeškega glasu; določali so znamenja

⁶ Heziod, *Dela in dnevi*, 1–8. Prev. Kajetan Gantar.

⁷ Homer, *Iliada* 1.528–30. Prev. Anton Sovre.

za vse, kar je prišlo v njihove zaznave, da bi poimenovali in izrazili vsa občutja in si tako (29) z lahkoto pridobili spomine in spoznanja o neštetih stvareh.

Kako bi vendar mogli ostati nevedni in brez sleherne slutnje o tistem, ki je posejal in zasadil in jih ohranja in hrani, ko pa so bili od vseh strani napolnjeni z božjo naravo skozi oči in ušesa in preprosto skozi vsa čutila? Bivali so na zemlji in gledali luč z neba, imeli so obilico hrane, saj jim jo (30) je praoče bog radodarno pripravil; prvo zemeljsko hrano so, ko je bila ta še mehka in blatna, prvotni prebivalci lizali iz zemlje, kot bi bila ta njihova mati, prav tako kot rastline zdaj iz nje črpajo vlago. Tisti, ki so že napredovali, pa so imeli drugo hrano – samorasle plodove in suha zelišča skupaj s sladko roso in »pitnimi studenci nimf«, in ker so bili seveda odvisni tudi od ozračja, so se napajali z nenehnim pretakanjem zraka, tako da so srkali vlažen zrak, kakor nedoletni otroci, ki jim nikoli ne zmanjka mleka, ker jim je dojka vedno (31) položena v usta. Skoraj bi lahko še pravičnejše rekli, da je to prva hrana za prve in kasnejše prebivalce sploh. Ko namreč otrok še okoren in slaboten pade iz maternice, ga sprejme zemlja, ki je resnično njegova mati, in ga zrak, potem ko ga vdihne in izdihne, takoj prebudi s hrano, ki je bolj tekoča od mleka, in mu omogoči zakričati. Po pravici bi se torej lahko reklo, da je to (32) prva dojka, ki jo je narava ponudila ob rojstvu. Ko se jim je to dogajalo in so o tem začeli razmišljati, si niso mogli kaj, da ne bi občudovali in ljubili božanskega, ker so poleg tega spet opazovali letne čase in videli, da se povsem predvidljivo izmenjujejo, izogibaje se obeh vrst presežkov zaradi naše ohranitve; v primerjavi z drugimi bitji pa so od bogov dobili še to izjemno lastnost, da o njih (33) premišljujejo in preudarjajo. Približno tako torej, kot če bi kdo izročil moža, Grka ali barbara, v posvetitev v neko skrivnostno sobo nenavadne lepote in velikosti, kjer bi videl mnogo mističnih prizorov in slišal mnogo prav takšnih glasov in kjer bi se mu izmenoma prikazovala mrak in svetloba, dogajalo pa bi se še tisoče drugih stvari; še več: če bi bilo tako, kot imajo navado delati svečeniki pri tako imenovanem ustoličenju, ko posedejo posvečence in nato plešejo okrog njih – ali je potemtakem verjetno, da se temu človeku v duši ne bi zgodilo nič in da ne bi posumil, da se to, kar se dogaja, odvija po nekem bolj modrem namenu in načrtu, pa četudi bi pripadal daljnemu barbarskemu ljudstvu in ne bi imel ob sebi nobenega razlagalca in (34) tolmača, ampak le človeški razum? Ali pa to ni mogoče ob dejstvu, da ves človeški rod, ki se uvaja v dovršeno in resnično popolno posvetitev, ne v kakšni majhni zgradbici, ki so jo Atenci pripravili za sprejem majhne množice, ampak v tem kozmosu, v tej pisani in zapleteni stvaritvi, kjer se v vsakem trenutku prikazuje tisoč čudes, poleg tega pa v misterije ne posvečajo ljudje, enaki posvečenecem, ampak nesmrtni bogovi posvečujejo smrtnike ponoči in podnevi, ob svetlobi in pod zvezdami, in, če smemo tako reči, preprosto plešejo okrog njih; ali je torej mogoče, da človeški rod ob vsem tem ne bi zaznal in posumil ničesar, še zlasti pa, ker stoji na čelu vsega tega voditelj kola in uravnava celotno nebo in kozmos, kot usmerja spreten krmar lepo izdelano in brezhibno opremljeno ladjo?

(35) Nihče se ne bi čudil, da se kaj takšnega dogaja pri ljudeh, veliko prej bi se čudili temu, kako prodira celo do neumnih in nerazumnih zveri, da tudi one spoznavajo in častijo boga in želijo živeti po njegovi postavi. Še bolj neverjetno pa je to, da rastline, ki nimajo nobene predstave o ničemer, ampak jih brez duše in neme upravlja neka preprosta narava, da torej celo te prostovoljno in hote rojevajo vsaka svoje plodove. Tako popolnoma jasna in očitna je volja in moč tega boga. (36) Se bomo morda ob teh besedah zdeli silno smešni in staromodni, če bomo trdili, da je takšno dojemanje bližje zverem in drevesom, kakor sta naša nevednost in neznanje nam?

Ker so bili nekateri možje modrejši od vse modrosti, si v ušesa niso vlivali voska, kakor mislim, da pravijo za itaške mornarje, da ne bi slišali pesmi Siren, ampak so si vlivali nekaj mehkega, podobnega svincu, česar glas ne more doseči, in dalje, mislim, da so si pred očmi držali tudi trdo temo in meglo, kakršna je po Homerju branila, da bi spoznali ujetega boga; ti možje prezirajo božanske stvari, saj so postavili eno boginjo, čudno in pokvarjeno, nekakšno pomehkuženost, hudo lahkomiselnost in razuzdano ošabnost, ki so jo poimenovali Užitek,⁸ v resnici pa je poženščen bog. Njo bolj cenijo in jo častijo z udarjanjem na nekakšne kraguljčke in z igranjem piščali v temi; takšne (37) lahkoživosti jim ne bi odrekel nihče, če bi njihova pamet segala le do petja in nam ne bi skušali odvzeti naših bogov in jih naseliti drugje, jih pregnati iz njihove lastne države in imperija, iz njihovega kozmosa v nekakšne čudne dežele, kot se nesrečne ljudi prežene na kakšne zapuščene otoke. Trdijo pa, da je ta celota nerazumna in nesmiselna ter da brez gospodarja in kakršnegakoli vladarja, upravitelja ali nadzornika blodi in se premika brez načrta, ker ni nikogar, ki bi zdaj skrbel zanjo, in je tudi že na samem začetku ni nihče ustvaril, niti tako ne, kot v kakšni otroški igri, ko otroci poženejo kolesa, nato pa jih pustijo, da se sama kotalijo.

(38) Naj pojasnim, kam smo prišli z govorom, ki se je tako oddaljil od samega sebe. Je že tako, da ni lahko slediti mislim filozofovega govora, kamor se ta pač nameni, saj se vse, kar mu pride na misel, vedno zdi koristno in nujno za poslušalce; moj govor se pač ne prilagaja vodni uri in potrebam sodišča, kot je nekdo rekel, ampak je bil pripravljen z veliko svobode in smelosti. Zato ni težko steči nazaj, prav kakor spretnim mornarjem med plovbo ni težko priti nazaj na načrtano pot, če se malo oddaljijo.

(39) Rekli smo torej, da je prvi izvir mnenja in misli o božanskem preprosto prirojena predstava vseh ljudi, ki nastaja iz samih dejanj in resnice, in ne po zmoti ali kar tako; zelo močna in večna je bila že od vsega začetka časa in je vzniknila pri vseh ljudstvih in ostaja ter je razumnemu rodu malodane obča in skupna.

Za drugi izvir pa pravimo, da je bil pridobljen pozneje in je nastal v dušah nič drugače kot z zgodbami, miti in običaji, od katerih so nekateri brez avtorja ali celo nezapisani, drugi pa so zapisani in (40) imajo silno znamenite avtorje. Recimo, da je

⁸ Dion ima v mislih epikurejce in njihov nauk.

en del takšnih vplivov prostovoljen in ima značaj spodbude, drugi del pa je prisilen in ima značaj ukaza. Vpliv, ki mislim, da je odvisen od svobodne volje in spodbude, je vpliv pesnikov, tisti pa, ki je odvisen od prisile in zapovedi, je vpliv zakonodajalcev. Ni namreč mogoče, da bi katerikoli od njiju obveljal, če ne bi vnaprej obstajala tista prva predstava, zaradi katere so ljudje po lastni volji in z nekakšno vnaprejšnjo vednostjo sprejeli zapovedi in spodbude; pri tem pa so nekateri pesniki in zakonodajalci razlagali pravilno in v skladu z resnico ter prirojenimi predstavami, (41) drugi pa so v nekaterih stvareh skrenili na napačno pot. Za katerega od teh dveh vplivov naj torej trdimo, da je časovno starejši pri nas Grkih, pesništvo ali zakonodaja, o tem v tem trenutku ne bi mogel na široko govoriti. Najbrž je primerno, da je tisto, kar ni podvrženo kazni in temelji na prepričevanju, starejše od onega, kar nastopa skupaj s kaznijo in zapovedjo.

(42) Približno do te točke prodirajo pri ljudeh enako misli o prvem in nesmrtnem očetu, ki ga tisti, ki si delimo Grčijo, imenujemo tudi starodavni Zevs, in pa misli o umrljivih človeških starših. Vdanost in spoštovanje potomcev do staršev sta nenaučena in izvirata iz narave in dobrote, saj bitje, ki je rojeno, (43) takoj začne vračati ljubezen, kolikor se le da, bitju, ki ga je rodilo ter ga hrani in ljubi. Druga in tretja vzpodbuda pa izvirata od pesnikov in zakonodajalcev – prvi učijo, naj ne prikrajšamo za hvaležnost tistega, kar je starejše in sorodno, poleg tega pa še izvor življenja in obstoja; drugi pa silijo in s kaznijo grozijo neubogljivim, ne da bi razložili in pojasnili, kdo so ti starši, katerih dobra dela ne smejo ostati nepoplačana. To je z obeh stališč še bolj očitno v zgodbah in mitih o bogovih.

Vidim torej, da je natančnost na vseh področjih za večino nekaj utrudljivega in da z natančnostjo glede besed ni nič bolje pri tistih, ki jim gre le za obseg; ti namreč ne napovejo ničesar, ne določijo teme govora in ne začenjajo iz nekakšnega začetka, ampak, kot pravijo, gredo skozi z umazanimi nogami⁹ in razlagajo tisto, kar je najbolj očitno in jasno. In čeprav ni večje škode, ko hodijo z umazanimi nogami skozi blato in veliko nesnago, pa zaradi nespametne govorice poslušalci utrpijo nemajhno škodo. Spodobi pa se, da izobraženi možje, katerih govor bi imeli za vreden, prehodijo to pot skupaj z nami in nam jo pomagajo končati, dokler ne pripeljemo govora iz težko prehodnih stranpotij spet na ravno pot.

(44) Ko smo tako izpostavili tri izvire človekove predstave o božanskem, torej prirojeno predstavo, pesništvo in zakonodajo, naj povemo, da je četrti izvir kiparstvo in obrt umetnikov, ki izdelujejo božje kipe in podobe; s tem mislim slikarje, kiparje in klesarje in sploh vsakogar, ki se ima za vrednega, da se pokaže kot posnemovalec božanske narave skozi umetnost, pa naj bo to s silno slabo in očem varljivo skico ali z mešanjem barv in obrisi, kar je skoraj najbolj natančno, ali pa s klesanjem kamnov, z izdelovanjem lesenih skulptur, kjer večšina po malem odstranjuje odvečno, dokler ne ostane sama oblika, ki se izdelovalcu kaže, ali pa s topljenjem bron in podobnih

⁹ Besedna zveza 'umazanih nog' v pomenu 'nepripravljen'.

dragocenih snovi, ki jih s pomočjo ognja kujejo ali vlivajo v modele, pa z oblikovanjem voska, ki se še najlažje spaja s to večščino in je najbolj dovzeten (45) za spremembe. Takšen umetnik je bil Fidijs,¹⁰ pa tudi Alkamen¹¹ in Poliklejt,¹² pa Aglaofont,¹³ Polignot¹⁴ in Zevksis¹⁵ in še pred njimi Dedal. Njim namreč ni bilo dovolj, da so drugače dokazovali svojo sposobnost in umetnost, ampak so razkazovali tudi raznovrstna stanja in podobe bogov, si tako zasebno in javno vzeli za zaščitnike mesta in jih napolnili s številnimi in pisanimi predstavami o božanskem. V tem se sploh niso razlikovali od pesnikov in zakonodajalcev, prvič zato, da ne bi veljali za brezbožne in se izpostavljali in bili tako podvrženi kazni, drugič pa, ker so videli, da so pesniki njihovi predhodniki in da je (46) pesniško upodabljanje starejše. Seveda se množici niso hoteli kazati kot nezaupanja vredni in zoprni inovatorji. Večinoma so sledili mitom in upodabljali v skladu z njimi, v nekaterih primerih pa so vnašali svoje ideje in na neki način postajali njihovi tekmeči in stanovski tovariši; kakor namreč pesniki upodabljajo s pomočjo glasu, so sami božansko razlagali številčnejšim in bolj nevednim gledalcem s pomočjo vida. Vsi ti vplivi so dobili moč od onega prvega počela, ker so nastali v čast in zahvalo božanskemu.

(47) In vendar je, ločeno od tiste preproste in najstarejše predstave o bogovih, ki se razvija podobno pri vseh ljudeh skupaj z razumom, nujno, da poleg teh treh razlagalcev in učiteljev, to je pesnikov, zakonodajalcev in rokodelcev, sprejmemo še četrtega, ki nikakor ni brezbrizen in tudi ne misli, da je glede bogov neizveden; v mislih imam filozofa, ki z razumom razlaga in prerokuje nesmrtno naravo morda še najbolj resnično in popolno.

(48) Dovolimo torej zdaj zakonodajalcu, da naredi obračun, saj je strog in sam usmerja druge; moral bi namreč skrbeti za samega sebe in za vašo prizadevno dejavnost. Glede ostalih pa izberimo najboljšega učitelja iz vsake vrste in pogledjmo, če se bo zdelo, da so s svojimi dejanji ali besedami storili pobožnosti kaj koristi ali škode,

¹⁰ Fidijs (deloval ok. 465–425 pr. n. št.), eden največjih atenskih umetnikov, znan predvsem kot kipar, pa tudi arhitekt in slikar; nadzoroval je gradnjo Partenona in je avtor bronastega kipa *Atene Promachos* na Akropoli, lemnoške *Atene*, *Atene Parthenos* in Zevsa v Olimpiji.

¹¹ Fidijsen učenec, deloval ok. 440–400 pr. n. št., avtor številnih neohranjenih kipov božanstev v Atenah in Bojotiji.

¹² Grški kipar iz Argosa, deloval ok. 460–410 pr. n. št.; upodabljal je ljudi (atlete) in bogove. Znan je predvsem kip *Here* iz zlata in slonovine, izdelan za njeno svetišče v Argosu, kip *Kopjenosca* (Δορυφόρος) in kip *Mladenica z naglavno prevezo* (Διαδούμενος). Zakonitosti o razmerjih človeškega telesa je zapisal v delu *Kanon* (Κανών), znan pa je bil tudi po tem, da je svoje kipe postavljaval v kontrapostu.

¹³ Slikar s Tasosa, deloval v zgodnjem 5. stoletju pr. n. št., oče Polignota in Aristofonta.

¹⁴ Slikar Polignot s Tasosa je bil Aglaofontov sin in učenec, deloval je v 5. stol. pr. n. št. Poslikal je del Pisane stoe v Atenah, Pavzanija opisuje njegovi sliki *Zavzetje Troje* (Ἰλίου Πέρις) in *Odisejevo srečanje z dušami umrlih* (Νέκυια) v knidski javni dvorani (ἅλσος) v Delfih.

¹⁵ Grški slikar v poznem 5. stoletju, slovel po večščini upodabljanja ženskega telesa. Najslavnejša je bila njegova slika *Helene*. Slikal naj bi tako resnično, da so ptice prišle kljuvat grozdje, ki ga je naslikal.

in če soglašajo drug z drugim ali pa se med seboj razhajajo, ter kdo med njimi najbolj sledi resnici, tako da je skladen s tistim prvim in nevarljivim spoznanjem. Zato pa vsi ti moške v en glas prepevajo, kot da bi si vsi izbrali eno sled in se je držali, eni odkrito, drugi bolj na skrivaj. Ali ne bi filozof morda v resnici potreboval tolažbe, če bi ga pognali v primerjanje z izdelovalci kipov ali verzov, in to pred množico slavnostnega zbora, katerega sodniki so bolj naklonjeni slednjim?

(49) Če bi namreč kdo poklical Fidijskega prvega na odgovor pred Grki, modrega in izrednega stvaritelja te svete in prekrasne umetnine,¹⁶ in bi za sodnike postavil tiste, ki razsojajo to tekmovanje v čast boga, ali še bolje, skupno sodišče celotnega Peloponeza, celo Bojotijcev in Joncev in drugih Grkov z vseh koncev Evrope in Azije, pri tem ne bi zahteval obračuna stroškov in izdatkov za ta kip – koliko talentov se je porabilo za zlato in slonovino, pa za cipresin in citronin les za notranje izdelke, ker je ta les trpežen in neuničljiv, pa za hrano in plačilo delavcev, ki jih ni bilo malo in so delali dolgo časa, in drugih sposobnih rokodelcev, in za največje plačilo Fidijskega zaradi njegove umetnosti; za vse te stroške bi bilo namreč primerno, da jih zaračunamo Elejcem, ki izdatno in velikodušno upravljajo. (50) Mi pa bomo rekli, da Fidijskega čaka pravda zaradi nečesa drugega. In če bi mu potemtakem nekdo rekel:

»O najboljši in najplemenitejši med umetniki! Da si ustvaril prijeten in ljubek prizor in neizmeren gledalski užitek vsem Grkom in barbarom, ki so kdaj prišli sem, mnogi celo (51) večkrat, temu ne ugovarja nihče. Zares bi ta kip pretresel celo brezrazumno naravo živali, če bi ga le mogle videti – bikov, ki jih vedno ženejo k temu oltarju, kakor da se prostovoljno vdajajo darovalcem, če s tem bogu izkažejo kakšno hvaležnost, celo orlov, konjev in levov, kakor da bi pogasili neukročenega in divjega duha in so zato popolnoma mirni, ko uživajo ob prizoru; od ljudi pa, menim, da bi celo tak, ki mu je težko pri srcu in je v življenju preстал mnogo nesreč in bolečin in ni nikdar padel v prijeten spanec, tudi tak bi torej, stoječ pred to podobo, povsem pozabil na vse, kar se (52) v življenju lahko strašnega in težkega zgodi nesrečnemu človeku. Tak prizor si zasnoval, ki preprosto

v njem je jeze, skrbi, v njem vsega je zla pozabljenje.¹⁷

Takšna luč in takšna milina se držita te umetnosti. Verjetno se niti sam Hefajst ne bi pritoževal nad tem delom, če bi ga presojal glede na užitek in ugodje za človeške oči.

Toda zdaj premislimo, če si izdelal primerno podobo in obliko, vredno božje narave, ko si uporabil prijetno materijo in prikazal podobo moža izredne lepote in veličine, poleg te podobe pa si ustvaril še druge lastnosti, kakor si jih pač ustvaril. Če se boš glede tega primerno zagovarjal pred tukaj navzočimi in nas prepričal, da

¹⁶ Zevsov kip v Olimpiji.

¹⁷ Homer, *Odiseja* 4.221. Prev. Anton Sovre.

si odkril primerno in ustrezno obliko in podobo za prvega in najpomembnejšega boga, pa boš prejel še drugo plačilo, (53) večje in popolnejše od tistega, ki si ga prejel od Elejcev. Vidiš namreč, da pravda za nas ni nepomembna in ne nenevarna. Prej smo si, ker nismo jasno vedeli, ustvarjali vsak svojo podobo, tako da je vsak po svoji naravi in zmožnosti izdelal podobo vsega božanskega, kakor smo si predstavljali v sanjah. In če že zberemo kake majhne in nejasne podobe prejšnjih umetnikov, jim sploh ne verjamemo in jim ne posvečamo pozornosti. Ti pa si z močjo svoje umetnosti zmagal in s to podobo zbral najprej Grčijo, nato pa še druge ljudi, ko si jo pokazal tako čudovito in sijajno, da nihče od tistih, ki so jo videli, (54) ne bo zlahka dobil drugačne predstave. Ali torej misliš, da Ifit, Likurg in tedanji Elejci, ko so prirejali tekmovanja in obhajali daritvene praznike tako, kot pristoji Zevsu, zaradi denarne stiske niso našli kipa, ki bi nosil ime in podobo boga, čeprav so po finančni moči malodane presegali poznejša ljudstva, ali pa tega niso našli zato, ker so se bali, da s pomočjo smrtnikove umetnosti ne bodo mogli nikoli zadovoljivo posneti najvišje in najpopolnejše narave?»

(55) Ker je bil Fidija zgovoren in ni bil iz nezgovornega mesta,¹⁸ bil pa je celo Periklov prijatelj in tovariš, bi na to morda rekel tole:

»Možje Grki, ta pravda je najpomembnejša od vseh sploh; ne zagovarjam se glede vlade ali poveljstva enega mesta, niti glede velikosti ladjevja ali števila pehote, če je ta pravilno vodena ali ne; zdaj se zagovarjam glede vsem vladajočega boga in ustrezne podobe zanj – ali je ta njemu dostojna in primerna, tako da nič ne zaostaja za najboljšo možno upodobitvijo ljudi glede božanskega, ali pa je ničvredna in neprimerna.

(56) Upoštevajte torej, da jaz nisem bil vaš prvi učitelj in razlagalec resnice. Nisem bil namreč rojen v začetku Grčije, ko ta še ni imela jasnih in trdnih prepričanj o teh stvareh, ampak ko je bila že na neki način bolj zrela in glede bogov že močno prepričana in je imela glede njih že ustaljene običaje. Dela kiparjev in slikarjev, ki so starejša od moje umetnosti, a skladna s predstavo, puščam ob strani, razen kar zadeva obrtno natančnost.

(57) Sprejel sem vaše predstave, starodavne in ukoreninjene, ki jim ni mogoče nasprotovati, in pa druge upodabljalce božanskega, ki so starejši od nas in so se imeli za veliko bolj modre, pesnike namreč, ker so bili zmožni skozi pesništvo peljati v skupno prepričanje, naše stvaritve pa imajo eno samo možnost – primerno upodabljanje.

(58) Božanske prikazni, mislim na sonce, luno, celotno nebo in zvezde, se namreč zdijo same v vsakem pogledu povsem čudovite, posnemanje le-teh pa je preprosto in enostavno, če bi kdo pač hotel upodobiti lunine mene ali sončev krog; še več, te prikazni so brez dvoma polne čustev in razuma, čeprav se v njihovih upodobitvah ne kaže nič takšnega. To je verjetno tudi razlog, da si jih Grki sprva niso predstavljali kot božanstva. (59) Noben kipar in noben slikar namreč ne bo mogel

¹⁸ Atene.

nikdar upodobiti razuma in umskih sposobnosti samih po sebi, kajti ljudje takšnih lastnosti ne morejo videti in so te povsem neraziskane. Ker pa ljudje nimamo predstave tistega, v čemer se to dogaja, ampak le znanje, se zatekamo k le-temu, tako da nadenemo bogu človeško telo kot nekakšno shrambo razuma in mišljenja, ob pomanjkanju in potrebi po drugačnem zgledu, in si prizadevamo prikazati tisto, kar je nevidno in neupodobljivo, s pomočjo tistega, kar je vidno in upodobljivo, in ob tem uporabljamo moč simbola, in to celo bolje kot nekateri izmed barbarov, za katere pravijo, da upodabljajo božansko z živalmi, in to z malenkostnimi, čudnimi opaznanji. Tisti človek, ki po lepoti, svečanosti in veličastnosti svoje podobe najbolj prekaša ostale, je tako rekoč daleč najboljši model za (60) božansko podobo.

Gotovo ne bi nihče trdil, da bi bilo morda bolje, ko ljudje ne bi razstavili nobene podobe ali kipa bogov, da bi morali zato gledati samo nebesne pojave. Kdor ima torej količjak razuma, vse te pojave spoštuje in, ko jih gleda iz daljave, verjame, da so blaženi bogovi; zaradi prepričanja o božanskem pa v vsakem človeku obstaja močna želja, da bi spoštoval in častil božanstvo od blizu, da bi pristopil k njemu in se ga prepričljivo dotaknil, mu daroval in ga (61) venčal. Prav kakor majhni otroci, ki jih ločijo od matere in očeta, močno hrepenijo po njiju in ju pogrešajo in v sanjah pogosto iztegujejo roke po odsotnih starših, tako tudi ljudje po bogovih, ko jih po pravici ljubijo zaradi njihove dobrote in sorodstva in si močno želijo na vsak način biti z njimi in se z njimi pogovarjati; mnogi barbari, ki so v umetnosti revni in nespretni, pa zato za bogove imenujejo gore, drevesa in brezoblične kamne, ki niso nikakor in na noben način bolj primerni po obliki kot človeško telo.

(62) Če pa me še dodatno krivite zaradi zunanje oblike, bi se morali prej jeziti na Homerja; on namreč ni le posnemal oblike na način, ki je najbližje upodabljajoči umetnosti, z omenjanjem kodrov boga in tudi brade na samem začetku pesnitve, ko pravi, da je Tetida ponižno prosila za čast svojega sina, ampak pripisuje bogovom poleg tega še sestanke in posvetovanja ter javne nastope in celo potovanja z Ide v nebesa in na Olimp, pa spanje, pojedine in ljubezenske dogodivščine, in je vse to čudovito okrasil z besedami, pa se vendar vse drži podobnosti z umrljivimi. Povrhu vsega tega pa si je celo drznil primerjati Agamemnona z bogom v najpomembnejših značilnostih, ko pravi:

v oči in glavo podoben Kronionu, bliskov sejalcu.¹⁹

Kar pa se tiče mojega izdelka, ga ne bi nihče, niti norec, (63) primerjal z nobenim smrtnikom sploh, z ozirom na lepoto in veličino boga, ki mu pritiče; in če se ne bom pokazal za veliko boljšega in pametnejšega pesnika od Homerja, za katerega ste sklenili, da je po modrosti enak bogovom, sem pripravljen sprejeti kazen po vaši izbiri. Govorim pač glede na to, kar je možno v mejah moje (64) umetnosti.

¹⁹ Homer, *Iliada* 2.478. Prev. Anton Sovre.

Kajti pesništvo je razsipna stvar, na vsak način bogata ter avtonomna in je s pomočjo jezika in množice besed sposobno samo od sebe razodeti vse želje srca, in čeprav si človek zamisli kakršnokoli obliko, dejanje, čustvo ali veličino, ne bi bilo v zadregi, saj beseda glasnika označuje vse popolnoma jasno; sam Homer pravi:

jezik ljudi je okreten, obilo različnih je misli,
v šir se razteza besedam polje, na desno in levo.²⁰

(65) Človeškemu rodu bo verjetno prej zmanjkalo vsega drugega kot glasu in govorice, saj ima edino tega v občudovanja vrednem obilju. Ta rod zares ni pustil ničesar od tistega, kar doseže naša čutila, neizrečenega in neoznačenega, ampak takoj nadene misli jasen pečat imena, pogosto celo več glasov za eno stvar, tako da ko izgovori katerega od njih, vzbudi vtis, ki ni dosti šibkejši od tistega, ki ga vzbudi resnična stvar sama. Zelo velika je zmožnost in moč človeka, da izrazi, (66) karkoli mu pride na misel. Pesniška umetnost je zelo predrzna in vendar na dobrem glasu, zlasti to velja za Homerja, ki si je privoščil kar največjo svobodo; ni si namreč izbral le enega tipa govora, ampak je pomešal celotno grško govorico, ki je bila do tedaj razdeljena – govorico Dorcev in Joncev in celo govorico Atencev – in jih zlil v eno samo, in to veliko bolje kot barvarji barve. Ni pa zmešal le govorice svojega časa, ampak tudi govorico prednikov; če je kje ostala kakšna beseda, jo je vzel kakor star kovanec iz zakladnice (67) brez gospodarja, pač zaradi jezikovnega pohlepa. Vzel pa je tudi veliko barbarskih izrazov in ni prizanesel nobenemu, če je le menil, da daje veselje in zanos. Poleg tega ni prenašal le izrazov, ki so bili po pomenu sosednji ali sorodni, ampak tudi tiste najbolj oddaljene, da bi poslušalce začaral in očaral z močnim vtisom; in niti teh ni pustil nespremenjenih, ampak je ene razširil, druge skrčil, tretje pa kako drugače predelal.

(68) Končno se je torej izkazal ne le kot izdelovalec verzov ampak tudi besed, ko je izjavljal svoje lastne domislice, tako da je enim stvarjem preprosto dal svoja imena, druge pa po svoje poimenoval poleg veljavnih izrazov, kakor bi pečatu nataknil razločen in še bolj jasen pečat. Ni se izognil nobenemu zvoku, ampak je kratko malo posnemal glasove rek in gozdov, vetrov in ognja, pa morja in celo brona ter kamna; posnemal je glasove preprosto vseh živih bitij in orodij, tako zveri in ptic kot piščali in flaut. Prvi je skoval izraze kot rožljanje (καυαχή), bobnenje (βόμβος), peketanje (κτύπος), hrušč (δοῦπος) in šklepetanje (ἄραβος); prvi je govoril o 'šumečih rekah' in 'pojočih puščicah', pa 'bučečih valovih' in 'besnečih vetrovih' ter o drugih strašnih in v resnici nenavadnih čudesih, ki pa povzročajo v glavi veliko zmedo in (69) nemir. Tako mu ni manjkalo strašljivih in prijetnih imen, ne mehkih in grobih, niti takih, ki imajo tisoče drugih razlik v zvenu in pomenu. Zaradi tega je bil sam zmožen v pesnitve vtkati vsakršno stanje srca.

²⁰ Homer, *Iliada* 20.248–49. Prev. Anton Sovre.

Naš rod pa, to je rokodelski in obrtniški, ni nikoli dosegal takšne svobode, ampak potrebujemo najprej snov, ki je dovolj trdna, da obstane, in zahteva naporno delo, ne da pa se je zlahka priskrbeti, (70) in še nemalo pomočnikov. Poleg tega je spet nujno potrebno izdelati eno držo za posamezen kip, in ta mora biti nepremična in mirujoča in skratka izdelana tako, da zaobjame v sebi vso naravo in moč boga. Pesnikom je lahko zajeti zelo številne oblike in raznovrstne poglede v pesnitvi, jim pripisovati gibanje in mirovanje, kakor pač avtor vsakokrat meni, da je primerno, pa tudi dejanja in besede in poleg njih, kot se mi zdi, tudi element prevare in časa. Ko namreč pesnika zanese ena sama misel ali vzdihljaj duše, zajame množico stihov, kakor iz kipečega vodnega izvira, še preden mineta in ga zapustita predstava in misel, ki ju ima. Pri naši umetnosti pa se napreduje s težavo in počasi ter po malem, menim, da zato, ker se je treba truditi s kamnitim in trdovratnim materialom.

(71) Najtežje od vsega pa je to, da mora kipar v mislih vedno ostajati pri isti podobi, dokler pač ne dokonča dela, to pa pogosto traja tudi več let. In morda je res, kar pravijo, da gre očem bolj zaupati kot ušesom – jih je pa veliko težje prepričati in zahtevajo večjo jasnost. Oči namreč soglašajo s tem, kar gledajo, ušesa pa je mogoče zapeljati in preslepiti z vnašanjem predstav, (72) začaranih z verzno obliko in zvenom. Naši umetnosti so merila torej vsiljena glede na količino in velikost, pesnikom pa je dovoljeno, da ta merila poljubno povečajo. Zato je bilo Homerju lahko reči o Eridini velikosti tole:

majhna od kraja sicer, pohlevna, a kmalu do neba
dviga grozečo glavo, in vendar korači po zemlji.²¹

Jaz pa moram biti brez dvoma zadovoljen že, da sem napolnil kraj, ki so ga izbrali Atenci in Elejci.

(73) Ti boš temu gotovo pritrdil, Homer, najmodrejši med pesniki, ki izstopaš po pesniški moči in dobi in si malodane prvi pokazal Grkom veliko lepih podob vseh drugih bogov in predvsem največjega med njimi, nekatere mile, druge pa strašne in grozljive. (74) Naš bog pa je miroljuben in sploh milosten, kakršen je pač varuh Grčije, ki živi v slogi brez uporov. Tega sem postavil jaz s svojo umetnostjo in po posvetu z modro in pošteno skupnostjo Elejcev; postavil sem blagega in veličastnega boga, ki ne trpi bolečine, Darovalca življenja in vsega dobrega, skupnega Očeta ljudi in Rešitelja ter Varuha, kakor je pač smrtniku mogoče premisliti in upodobiti božjo naravo.

(75) Vprašaj pa se, ali vendarle ne meniš, da ta podoba ne pristoji vsem Zevsovim nazivom; on se namreč edini med bogovi imenuje Oče in Kralj, pa Zaščitnik mesta in Zavetnik prijateljstva ter Zaščitnik družb, poleg tega pa še Zaščitnik priprošnjikov in Zaščitnik gostoljubja ter Varuh posesti, ima pa še tisoč drugih krasnih nazivov.

²¹ Homer, *Iliada* 4.442–43. Prev. Anton Sovre.

Kralj ga imenujejo zaradi vlade in moči, Oče, po mojem mnenju, zaradi skrbnosti in naklonjenosti; Zaščitnik mest zaradi zakona in skupne koristi, Varuh rodov zaradi (76) sorodstva človeškega rodu z bogovi, Zaščitnik prijateljstva in družb, ker združuje vse ljudi in zahteva, da so med seboj prijatelji in da ni nihče nikogaršnji sovražnik; Zaščitnik priprošnjikov, ker usliši prosilce in je usmiljen; Bog zavetja ga imenujejo zaradi zavetja pred zlom, Zaščitnik gostoljubja, ker se tujcev ne sme zanemarjati, niti se nikogar ne sme obravnavati kot tujca; Zaščitnik hiše in premoženja in Zaščitnik prihodka, ker je on vzrok plodov in dajalec bogastva in moči.

(77) In, kolikor se je to dalo prikazati brez besed – ali ni to dovolj, kar zadeva umetnost? Veličastnost in moč podobe hočeta namreč pokazati oblast in kraljestvo, naklonjenost in prijaznost pa kažeta očetovstvo in skrbnost; strogost in resnoba kažeta na naziva Zaščitnik mest in zakonov; sorodstvo ljudi in bogov kaže morda že sama podobnost oblike, ki je že simbol; človekoljubnost, naklonjenost in poštenost odsevajo nazive Zaščitnik prijateljstva in priprošnjikov, gostoljubja in zavetja in podobne; preprostost in ponos, ki se kažeta skozi to podobo, upodabljata Zaščitnika hiše in premoženja ter prihodka; še najbolj podoben je torej tistemu, ki daje in izkazuje dobroto.

(78) Vse to sem torej posnel, kolikor je bilo pač mogoče, ker tega nisem mogel imenovati. Boga pa, ki vedno meče bliske ob vojni in množični pogubi ali pa ob obilnem deževju, toči ali snežnem metežu in razpenja temnomodro mavrico, ki je simbol vojne, ali neprestano pošilja iskrive utrinke, grozljivo znamenje mornarjem ali vojakom, ali pošlje Grkom in barbarom pogubno neslogo, tako da jim utrujenim in obupanim vzbudi neugasljivo željo po vojni in boju; boga, ki postavlja na tehnico duše polbogov ali celih vojska, o katerih odloči slučajen nagib tehtnice – takega boga nisem mogel upodobiti skozi to umetnost, (79) pa tudi ne bi hotel, če bi bilo mogoče. Kakšen posnetek grmenja brez glasu ali podoba bliska in strele brez svetlobe bi vendar nastala iz rudnin, ki so v tukajšnji zemlji? Dalje, ko se je zatresel in premaknil Olimp zaradi majhnega migljaja obrvi, ali ko se mu je nad glavo naredil krog oblakov – to je bilo Homerju lahko povedati, saj je imel v vseh teh stvareh veliko svobodo, v naši umetnosti pa je to docela nemogoče, saj omogoča očem, da vse od blizu in jasno preverijo.

(80) In spet, če kdo misli, da je ta material premalo vreden in zato ne pristoji bogu, je to pošteno in pravilno; a do graje niso upravičeni niti tisti, ki so ga plačali, niti tisti, ki ga je izbral in odobril. Ni bilo namreč nobene boljše in za oči bolj bleščeče naravne snovi, ki bi lahko prišla v človeške roke in (81) bila deležna te rokodelske obdelave. S kakšnim orodjem umrljivih ljudi bi bilo namreč mogoče obdelovati zrak in ogenj ali obilni vodni izvir ali tisto, kar je v vsem tem kot trdna opora?²² S tem ne mislim zlata in marmorja, ta sta namreč malovredna in preprosta, ampak mislim na tisto vseobsežno in masivno prasnov; izbrati torej vsako vrsto snovi, jo preplesti tako,

²² Prapočelo, prasnov (ἀρχή).

da bi nastale živali in rastline – to je nemogoče celo za bogove, za vse, razen morda za tega edinega, ki ga je neki drugi pesnik povsem lepo nagovoril takole:

Gospodar Dodone, vsemogočni oče, prvak med umetniki.²³

(82) Kajti ravno on je prvi in najpopolnejši umetnik, ki si za podpornika svoje umetnosti ni izbral le mesta Elejcev, ampak vso snov celotnega kozmosa. Od Fidija in Poliklejta pa po pravici ne bi zahtevali ničesar več, ampak je že samo to večje in bolj veličastno od našega rokodelstva. (83) Tudi Homer ni ustvaril Hefajsta, da bi dokazoval svojo spretnost v drugih snoveh: uspelo mu je upodobiti boga kot obrtnika za izdelovanje ščitov, ni pa uspel najti nobene druge snovi za to. Sam namreč pravi:

Trdega bakra in cina zdaj vrže v žarino žehtečo,
s čislanim zlatom še kepo srebra;²⁴

Jaz pač ne bi nikomur priznal, da je obstajal med ljudmi kdaj boljši umetnik od mene, s samim Zevsom pa, stvariteljem vsega kozmosa, se ne sme primerjati nobenega smrtnika.«

(84) Če bi se torej Fidija zagovarjal s temi besedami, se mi zdi, da bi ga Grki po pravici ovenčali.

Morda večina ni opazila, o čem je tekel govor, čeprav se mi zdi, da je zelo primeren, da ga slišijo filozofi, pa tudi množica, saj smo govorili o postavitvi kipov, kako jih je treba postavljati, pa o pesnikih, če je njihovo razmišljanje o božanskem boljše ali slabše, pa še o prvi predstavi o bogu, kakšna neki je bila in na kakšen način je nastala v ljudeh. Veliko je bilo po mojem povedanega tudi o moči Zeusa in njegovem imenu. In če je bila ob tem prisotna še pohvala kipu in tistim, ki so ga postavili, (85) še toliko bolje. V resnici se nam zdi, da ima bog takšen izraz, povsem dobrohoten in skrben, tako da se vsaj meni skoraj zdi, da govori: »Tako torej obhajate to slovesnost, Elejci in vsa Grčija, lepo in primerno; darujete velikodušne žrtve iz svojega premoženja, od začetka prirejate slovito tekmovanje v telesni moči in hitrosti ter ohranjate običaje praznovanj in misterijev, ki ste jih prejeli. Zaskrbljeno pa opazam, da

sam ne uživaš kaj prida oskrbe; zdeluje te starost,
hkrati pa ves si sršav in kar siromašno oblečen.«²⁵

²³ Pindar, *Paian* 57 (Snell-Maehler).

²⁴ Homer, *Iliada* 18.474–75. Prev. Anton Sovre.

²⁵ Homer, *Odiseja* 24.249–50. Prev. Anton Sovre.

PREDGOVOR NEZNANEGA PISCA K AFTONIJEVIM PREDVAJAM*

PREVEDEL MATJAŽ BABIČ

Tudi v retoriki¹ je treba iskati (znanih, stalnih) 8 poglavij. To so naslednja:

- cilj
- korist
- izvirnost
- razvrstitev
- razlog za naslov
- delitev na dele
- način poučevanja

ali (namesto vprašanja, kam spada, ki si ga navadno zastavljamo pri filozofskih piscih) zakaj je Aftonij bolj cenjen od ostalih, ki so obravnavali govorniške predvaje.

Ne vemo, zakaj učitelji, čeprav je predvaj štirinajst, menijo, da se daje en (sam) cilj za vse. Pravimo, da enako, kakor za Porfirijev *Uvod*, ki uči pet izrazov (φωνάς), razlagalci vseeno pripisujejo en (sam) cilj, in kakor je v Hermogenovi knjigi *O izhodiščih* (Περὶ στάσεων) 13 razdelkov, dajejo razlagalci te knjige (vseeno) en sam cilj; podobno je en sam tudi v knjigi *O načinih odkrivanja* (Περὶ εὐρήσεων) in en sam v knjigi *O idejah*, tako tudi tukaj ni nič čudnega, če se (delu) pripisuje en sam cilj, čeprav je predvaj več.

Aftonijev cilj v zasnovi *Predvaj* je predhodna vaja v govorniških zvrsteh in delih ter navajanje nanje, pa tudi delih političnega govora. Govorništvo se torej deli na tri zvrsti: svetovalno, sodno in slavnostno, ker so se poslušalci zbrali, da bi sodili, se posvetovali ali slavili. Sicer pa se govorništvo, ki se je moralo razvijati skupaj s človeško dušo, nujno deli na dele, ki ustrezajo delom duše. Deli duše pa so: razumski, čustveni in železni (ἐπιθυμητικόν). Svetovalni govor ustreza razumskemu (delu): kakor je v nas razum, da nas krmari k poštenim odločitvam, tako nas tudi svetovalni govor odvrča od nepoštenega in nas spodbuja k poštenemu. Čustvenemu delu duše ustreza sodna zvrst: za čustvo (jezo – θυμός) namreč pravijo, da je vrenje krvi okrog srca zaradi poželenja po tem, da bi bolečino povrnili z bolečino.

* Prevedeno po: Hugo Rabe, izd., *Prolegomenon Sylloge, Rhetores Graeci*, vol. XIV, Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana (Leipzig: Teubner, 1931).

¹ Podobno kot v filozofiji.

se nasprotnika ubrani,
kadar ga, kakor pač ti, na lepem je prvi užalil.²

Slavilni govor ustreza želji: želja ima namreč za cilj lepo in dobro. Vsaka od teh treh zvrsti se spet deli na dvoje: svetovalna na priporočanje in odsvetovanje, sodna na obtožbo in zagovor, slavnostna na hvalnico in grajo. Politični govor ima štiri dele: uvod, pripoved, dokazovanje (ἀγῶνες), zaključek.

Predvaje nas torej predhodno urijo za vrste in dele govorništva, zato izmed predvaj spadajo k svetovalnemu govoru basen, pripoved, anekdota (χρεία) in modra misel (rek); k sodnemu govoru spadajo zavračanje, potrjevanje, splošna tema; k slavnostnemu govoru hvalnica, graja in primerjava.

Vnaprej nas vadijo tudi za dele političnega govora: basen nas uri v predstavah (ἐννοίαις) za uvod, pripovedovanje in opis za pripoved, zavračanje in potrjevanje za dokazni del, splošna tema pa za zaključek.

Koristi nam za vrste in dele govorništva, kot tudi za dele političnega govora.

Da je delo izvirno, je docela jasno na podlagi splošnega soglasja.

Sprašujemo o uvrstitvi pričujoče knjige glede na druge govorniške vaje; povemo, da se upravičeno postavlja pred druge, saj je vendar uvod v celotno govorništvo – glede na to, da pride uvod pred tistim, v kar uvaja.

Peto poglavje je razlog za naslov. Pri tem moramo dognati, kaj je ime Aftonij, nato, kaj naj bi v pričujočem nazivu pomenilo 'sofist', zakaj *Predvaje* in ne *O predvajah*, zakaj ni rekel *Vaje*, ampak *Predvaje*, kaj je 'vaditi' in zakaj ima nedoločen naslov *Predvaje*, ne da bi dodal za govorništvo.

Ime Aftonij je lastno in izpeljano, izredno primerno za govorniškega učitelja, saj obilno (ἁφθόνως), torej bogato izliva potoke besede in lahko brez strasti – namreč zavisti (φθόνος) – črpa vodo učenosti za učence.

Glagol σοφίζω (modrujem) ima dvojen pomen: včasih 'učim' in 'delam koga modrega' tako, da se z njim pogovarjam o najresničnejši modrosti. Včasih pa (pomeni) 'goljufam' in 'napačno sklepam', tako da se lahko σοφίσαι in σοφιστής εἶναι glede na razlago v istih besedah razume na dva načina. Včasih je mišljen kdo, ki koga izobražuje (σοφίζων τινός), kakor je izraženo zdaj. Aftonij je bil namreč sofist/učitelj učencev, saj jim je razlagal sestavine govorniške veščine. Včasih pa ta izraz pomeni tudi 'prevarant, potepuh' in 'kdo, ki razmišlja napačno', npr. »O zli sofist, kako si uničil red!«³

Knjigi pa je dal naslov *Predvaje* in ne *O predvajah*, ker je v navadi na začetku spisa napisati ime tistega, o čemer je govora (v spisu). Npr. govor o Temistokleju ima naslov *Temistoklej*, tisti o državi pa *Država*. Sicer z naslovom *Predvaje* izraža, da je to knjiga, s pomočjo katere se urimo za govorništvo. Ko bi dal naslov *O pred-*

² T 183; ena beseda je spremenjena: pri Homerju je: »se z nasprotnikom spravi, / kadar ga« itd.

³ Ni znano, odkod je navedek.

vajah, bi izrazil, da nas to delo ne uri vnaprej za govorništvo, temveč razpravlja o predhodnem urjenju. Imenovalnik je izrazilo za določeno stvar. Glagol γυμνάζομαι (vadim) prvotno pomeni 'tekmovati gol' in se uriti bodisi v vojaških vajah bodisi v športnih bojih, recimo tek na dve dolžini (stadiona), pankratij, boks, rokoborba ipd., kot je Ksenofont v *Kirovi vzgoji* zapisal, da je počel sam Kir, ko se je uril v vojaških veščinah. Od tod se γυμνάζεσθαι po katahrezi uporablja za vsako umsko in delovno vzgojo. Če bo kdo rekel γυμνάζομαι, ne bo mislil 'skušam si pridobiti znanje gol' – to je namreč osnovni pomen –, temveč preprosto 'vzgajam se v čem'.

Predvaja (προ-γύμνασμα) je tisto, kar pravimo, da je pred urjenjem, v smislu, da so vaja, urjenje in resnična govorniška vzgoja Hermogenovi spisi:⁴ *Izhodišča* (Στάσεις), *Načini odkrivanja* (Εὐρήσεις), *Slogovne zvrsti* (Ἰδέαι) in *O načinu* (za doseganje) *silovitosti* (Περὶ μεθόδου δεινότητος). Aftonijeve Predvaje pa veljajo za nekakšen uvod vanje, takorekoč kratek pregled snovi in privajanje (nanjo), ki mladino naolji in jo spodbuja k preučevanju (zgoraj) naštetih (spisov).

Rekel je *Predvaje*, ne da bi dodal za govorništvo, (in to) ne brez razloga. Kakor je namreč Porfirij uvod v najbolj kraljevsko med vedami, filozofijo, naslovil *Porfirijev Uvod*, ne da bi dodal v *filozofijo*, saj se to zaradi prednosti, ki jo ima filozofija pred drugimi znanostmi, razume zraven, tudi če se zamolči, tako je dal tudi Aftonij, ki je izdelal vaje za najvišjo in za življenje najkoristnejšo med veščinami, knjigi nedoločen naslov *Predvaje*.

Razdelitev na poglavja deli pričujočo knjigo na vaje, ki nas urijo za svetovalno zvrst, na tiste za sodni in na tiste za slavnostni govor, pa tudi na tiste, ki ohranjajo podobo pripovedi in poleg tega na tiste, ki opravljajo nalogo dokazovanja⁵ ter zaključka.

Izmed načinov (metod) učenja – ti so štirje: delitveni (διαίρετικός), opredeljitveni (ὀριστικός), prikazovalni (ἐπιδεικτικός) in razčlenitveni (ἀναλυτικός) – uporablja Aftonij v pričujočem spisu samo dva: delitvenega, ko vsako izmed predvaj razdeli z besedami: »Vrste basni so: razumska, značajska in mešana« in »vrste pripovedi so 'dramska, zgodovinska in politična'« in podobno pri drugih. Opredeljitveni način uporablja, ko opredeljuje vaje in pravi, da je basen izmišljena zgodba, ki odraža resničnost, in da je pripoved predstavitev dejanja, ki se je zgodilo, ali, kakor da bi se zgodilo.

Toda nekateri pravijo, da je uporabil tudi razčlenitveni način, ko je govoril o izvoru basni. Pravijo namreč, da napreduje od nižjega k višjemu in prvotnemu, ali tudi od basni k osebam, iz katerih se je rodila. To pa je značilno za razčlenitveni način, da se (namreč) gre od poznejšega na prvotno, npr. da so najprej štiri prvine, pozneje pa človek. Človek namreč razpade na te prvine.

Osmo poglavje: zakaj so Aftonijeve *Predvaje* v večji časti od Hermogenovih in

⁴ Navadno so bili v zbirki skupaj z Aftonijevimi predvajami.

⁵ Tj. dokaznega dela govora.

ostalih? In (tukaj) povemo, da so jasnejše od drugih, kot tudi lažje za razumevanje. Hermogenes in ostali so predstavili samo gole metode brez primerov, tako da so snov predvaj naredili za začetnike težavno, Aftonij pa ni samo karseda jasno in razločno predstavil metode, ampak je hotel vsebino tudi osvetliti z zgledi, zato se je zdel bolj prilagojen in bližji mladini.

Nekateri, ki se tudi o pričujoči knjigi sprašujejo, na katero področje spada, trdijo, da ne spada niti na teoretično (ker njena vsebina ni ne naravoslovna ne bogoslovna ne matematična) niti na praktično (saj ne uči, kako je treba dičiti nravi), ampak na tisto področje, ki je na sredi med njima, namreč metodično in sredstveno, to pa spada v logiko; uči namreč pravila in metode.

Nekateri se sprašujejo tudi o slogu. Slogi so trije: veličastni, nizki, srednji. Veličastni je tisti, ki vsebuje okrašeno izrazje, a nizke misli, npr. Likofronova dela. Nizki je tisti, čigar misel je vzvišena, izrazje pa nizko, npr. Teologova dela.⁶ Srednji slog je tisti, ki ne vsebuje niti vzvišenih misli niti zvonkega izrazja, temveč oboje zmerno, npr. večina Zlatoustovih del. Aftonij uporablja vse tri: vzvišenega v *Slikanju značaja*, nizkega v *Opisu*, srednjega v nekaterih drugih.

⁶ Gregorja iz Nazianza.